

שיפורו של משטר הפיקוח הבין-לאומי לאי-הפצת הנשק הגרעיני

אפרים אסכולאי

הקדמה

כל מדינה, שהיא צד באמנה למניעת ההפצה של נשק גרעיני (Non-Proliferation of Nuclear Weapons – NPT) מחויבת לגבש הסכם אימות עם הסוכנות הבין-לאומית לאנרגיה אטומית – סבא"א (Atomic Energy Agency – IAEA). מתכונתו המסורתית של ההסכם התגלתה כלא מספקת בעקבות מלחמת המפרץ, כאשר בעיראק התגלו מתקנים ופעילויות בתחום הגרעין שלא היו ידועים קודם לכן. סבא"א החלה בניסוחה של מתכונת הסכם מקיפה יותר, שנודעה בשם "הפרוטוקול הנוסף" (Additional Protocol). הפרוטוקול הנוסף מחייב, בין השאר, את המדינות לספק מגוון של פרטים בהצהרותיהן בפני הסוכנות, מרחיב את סמכויות הגישה של הפקחים, ומתיר שימוש בטכנולוגיות נוספות ליישומי משטר האימות.

ואולם, אף-על-פי שהפרוטוקול הנוסף הוא שיפור של ממש לעומת מערכת האימות המקורית, עדיין נותרו פרצות רבות הן בתנאי והן ביישומי. זאת ועוד, האשרור של הפרוטוקול הנוסף אינו בגדר חובה, אף לא למדינות החותמות על הסכמים חדשים להפעלת אמצעי הגנה עם הסוכנות הבין-לאומית לאנרגיה אטומית. מדינות מרכזיות רבות, אלו שלהן יכולת פוטנציאלית לפתח

נשק גרעיני, טרם אשררו את הפרוטוקול. במזרח התיכון רק ירדן עשתה כן. מאמר זה מתאר את התפתחותו של הפרוטוקול ודן בפוטנציאל הגלום בתנאי לחשיפת פעילויות וחומרים, שנאסרו במסגרת האמנה למניעת ההפצה של נשק גרעיני.

כשלונה של הסוכנות הבין-לאומית לאנרגיה אטומית לפני מלחמת המפרץ ובצפון קוריאה גרם לה לפעול לשיפור של מערכת האימות הקיימת

רקע

האמנה למניעת ההפצה של נשק גרעיני, שנכנסה לתוקף ב-1970 מטילה חובה על כל המדינות החברות, שאין בידיהן נשק גרעיני, לחתום על הסכם פיקוח עם הסוכנות הבין-לאומית לאנרגיה אטומית, המפעילה מאז הקמתה את מנגנון האימות בכל המדינות שחתמו על ההסכם.

את מערכת האימות המקורית כונן מסמך INFCIRC/153 של הסוכנות, שכותרתו המקורית: "המבנה והתוכן של ההסכם בין הסוכנות והמדינות, המתחייב בקשר אל האמנה למניעת ההפצה של נשק גרעיני" (The Structure and Content of the Agreements Between the Agency and States Required in Connection with the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons). המערכת הזאת ידועה גם בשם אמצעי הפיקוח "המקיפים" או "הכוללים". כפי שנכתב בסעיף III של האמנה, מערכת האימות של הסוכנות נוסדה "למען מטרה מרכזית אחת – אימות ההגשמה בפועל של מחויבות [המדינה] במסגרת האמנה הזאת, במטרה למנוע הסבה של אנרגיה גרעינית מיישומים לעת שלום לכלי נשק גרעיניים או לאמצעי נפץ גרעיניים אחרים".

בפועל, סעיף זה זכה לפרשנות מוגבלת למדי. בעיקרו של דבר, הוא תורגם לאימות ההצהרות שמסרו המדינות בנוגע למתקנים ולחומרים הגרעיניים שברשותן, בצירוף פירוט של חומרים אלה. ואולם, מערכת האימות לא עשתה דבר לאמץ השקפה רחבה יותר ולבצע סקר מקיף בכל שטחה של כל אחת מהמדינות המצהירות או לבדוק את תכולת האתרים, שבהם הוצבו המתקנים.

זאת ועוד, לא נעשו שום פעולות לאיתור מתקנים, אתרים וחומרים, שלא דווחו בהצהרה. ביקורם של הפקחים באתר טוואיטה בעיראק, ממחיש היטב את המגרעת הזאת – הפקחים יכולים לראות, אבל לא יכולים לברר את מטרותם של המתקנים באתר, מתקנים שלא דווחו בהצהרות של עיראק, ושבהם התרחשה, למעשה, פעילות אסורה לפני מלחמת המפרץ.

"הפיקוח המיוחד" הוא הפיקוח היחיד שאינו סובל מן המגרעות האלה, והוא טעון אישור של חבר המנהלים (Board of Governors – BOG) של הסוכנות ומחייב את הסכמתן של המדינות הנדונות. ידוע על מקרה אחד בלבד, שבו הוגשה בקשה לפיקוח מיוחד – על צפון קוריאה; חבר המנהלים אישר את הפיקוח ב-1993, אבל הוא לא בוצע מעולם, מכיוון, שלא הושגה הסכמה עם צפון קוריאה לביצועו של הפיקוח המיוחד.

כישלונה של סבא"א, לפני מלחמת המפרץ, בחשיפת ההתפתחות המשמעותית שהתרחשה בתוכנית הנשק הגרעיני של עיראק, ובחשיפת העובדה, כי צפון קוריאה אינה מיישמת את המגבלות שהוטלו עליה במסגרת האמנה, גרם לסוכנות לפעול למען שיפורה של מערכת האימות הקיימת. תוצר העבודה הזאת, הידועה גם כ"תוכנית 93+2" (מכיוון שהעבודה החלה ב-1993 והשלמתה ארכה שנתיים), כולל שיפורים אפשריים במסגרת ההסכמים הקיימת. תוכנית זו הייתה גם המניע לניסוחו של הפרוטוקול הנוסף (שנקרא "INFCIRC/540: מודל לפרוטוקול הנוסף להסכם ים בין מדינה/ות לבין הסוכנות הבין-לאומית לאנרגיה אטומית ליישומם של אמצעי ההגנה"). מטרתו של הפרוטוקול הנוסף הנה להרחיב

את גבולותיה של מערכת האימות הקיימת מעבר לטווח המקורי שלה.

הפרוטוקול הנוסף מהווה שיפור ניכר לעומת המערכת המקורית, אבל אין הוא בגדר תשובה כוללת לכל הבעיות.

התנאים של הפרוטוקול הנוסף

תוכנית 93+2 מורכבת משני חלקים, והשני בהם הוא שסיפק את הנוסח לפרוטוקול הנוסף.

איך אפשר להבטיח, כי מדינה אינה עושה דבר מה שעליה לא לעשות? כאן טמון האתגר העקרוני – ואולי העיקרי – העומד בפני מערכת ההפעלה של אמצעי הפיקוח

החלק הראשון של התוכנית הוקדש לזיהוי אמצעי אימות, שאפשר היה ליישם במסגרתה של המערכת הקיימת, אבל לא הופעלו. חלק זה, שקיבל את אישורו של חבר המנהלים של סבא"א ב-1995, מפרט את האמצעים על פי "הקטגוריות" האלה:

אמצעים הכרוכים בגישה רחבה יותר למידע. כך ייעשו תוכניותיהן הגרעיניות של המדינות שקופות יותר, ובכך תגבר רמת הוודאות, כי תוכניות אלה הן תוכניות לעת שלום. אמצעים אלה כוללים: הצהרה רחבה יותר; דגימה סביבתית באזורים נבחרים מהמקומות, שאליהם יש לסוכנות גישה; אנליזה משופרת של המידע;

אמצעים הנוגעים לגישה פיסית – פיקוח באמצעות ביקורי פתע. ואולם, אמצעים אלה הקיפם מצומצם מאוד; **אמצעים לאופטימיזציה של המערכת** הנוכחית, ובהם: שימוש בטכנולוגיה מתקדמת להפעלת אמצעי הגנה, הגברת שיתוף הפעולה עם המדינות ועם המערכות שלהן לדיווח ולפיקוח (State System of Accounting and Control – SSAC), ייעול השימוש בפרמטרים ליישומם של אמצעי ההגנה, שבמסגרתם נעשה שימוש מוצלח יותר בהרשאות הקיימות לפיקוח.

אמצעים אלה כבר הותרו אמנם במסגרת הקודמת של התנאים להפעלת אמצעי הגנה מקיפים, אבל יישומם מחייב ניסוח מחודש ל"הסדרים הנוספים" בין המדינה לבין הסוכנות, שבמסגרתו מופעלים כל אמצעי הפיקוח.

החלק השני של תוכנית 93+2 כולל הצעות לחיזוק מערכת אמצעי ההגנה ולייעולה, שיישומן מחייב "סמכות משלימה". האמצעים שהוצעו בחלק השני כוללים: הצהרות מורחבות; גישה פיסית מוגברת; שיפור של הסדרי הסיוע.

הכשל במצב הקיים, שבמסגרתו נדרשה המדינה לציין את "המתקנים" בלבד, תוקן באמצעות הדרישה להציג תיאור שלם ומפורט של המתקנים, כמו גם מידע בנוגע לבנייה ולשאר הפעילויות באתר, שבו ממוקמים מתקנים אלה. זאת ועוד, המדינה נדרשת להצהיר על כל פעילויות המחקר והפיתוח – נוכחיות ועתידיות – המנוהלות מטעמה, ממומנות על ידיה או בהרשאתה, וקשורות לפעילויות מחזור הדלק הגרעיני (עם דגש מיוחד על הפרדה של דלק מוקרן או על העשרת אורניום). ההצהרה המורחבת חייבת לכלול מידע הנוגע לכריית אורניום

— עניין שלא נכלל בהסדר הקודם. ההצהרה מקיפה גם מידע הנוגע להפקה, ליבוא ולייצוא של ציוד ושל חומרים לא-גרעיניים ספציפיים.

הגברת הגישה הפיסית מכוונת לאימות ההצהרות. אמצעי זה מחייב גישה, כולל פיקוחי פתע, לכל מקום באתר שבו ממוקמים המתקנים, גישה לאתרים נוספים המופיעים בהצהרה המורחבת, וגישה לעוד אתרים שלא נכללו בהצהרה, אבל למטרות נטילה של דגימות סביבתיות בלבד. יש לציין, כי הדרישה להתרת כניסות חוזרות ונשנות ולאשרות כניסה ארוכות טווח, משולבת בתנאים של החלק הראשון. אלה תנאים הכרחיים לפיקוחי פתע.

השיפור של הסדרי הסיוע כולל מגוון של פרטים, המסייעים לעבודת הפקחים. אמצעים אלה כוללים, בין השאר, שימוש בהליכים מזורזים למינוי פקחים ושימוש במערכת תקשורת עצמאית וישירה בין השטח לבין מטה הסוכנות הבין-לאומית לאנרגיה אטומית.

ההמלצות של תוכנית 93+2 שולבו אל תוך מסמך INF/CIRC/540 ואושרו בידי חבר המנהלים, וכך התקדם הפרוטוקול הנוסף צעד גדול לקראת האפשרות לוודא את אמיתות הצהרותיהן של המדינות. ואולם, בחינת כללותם — זהו עניין שונה לגמרי.

אבן הנגף: הניסיון לאמת היעדר

המחויבות היסודית, שמטילה האמנה למניעת ההפצה של נשק גרעיני היא "שכל מדינה לא גרעינית השותפה לאמנה נוטלת על עצמה שלא... לייצר או להשיג בכל דרך אחרת נשק גרעיני או אמצעי נפץ גרעיניים אחרים". לנכונות להיענות למחויבויות,

שמטילה עליהן האמנה, חשיבות מיוחדת בכל הנוגע למדינות הנתפסות כבעלות שאיפות לפיתוח נשק גרעיני או למדינות הזקוקות להכרה כזו ממניעים פוליטיים או מסחריים.

בשנים האחרונות מעדה הסוכנות פעמיים: בראשונה — כאשר העניקה, במפורש או במובלע, "תעודת הכשר" לעיראק (ממש לפני מלחמת המפרץ) בשנייה — לאיראן. זהו המקור לחשיבות המיוחדת לפרוטוקול הנוסף, הצועד צעד גדול לקראת

**הסוואה טובה ואמצעי
הסחה אחרים, שנוקטת
המדינה הנתונה לפיקוח,
יכולים לעכב ולמנוע כל
גילוי שהוא, למגינת לבם
של הפקחים ושל הארגון
שבשמו הם פועלים**

המטרה הסופית — אישור, כי המדינה מקיימת את המחויבויות המוטלות עליה. זאת ועוד, אף-על-פי שמטרתו המידית של הפרוטוקול הנוסף, היא "לחזק את ההשפעה ולשפר את היעילות של מערכת ההפעלה של אמצעי הגנה", מטרתו האמיתית היא לאפשר לסוכנות "להסיק מסקנות בנוגע להיעדרם של חומר גרעיני או של פעילויות גרעיניות שלא דווחו בהצהרה".

ואולם, למרות ניסוחו של הפרוטוקול הנוסף, בעיה זו רחוקה מפתרון עדיין. כדברי הפילוסוף של המדע קארל פופר: "תיאוריות אינן ניתנות לאימות, אבל אפשר לתת להן תוקף". אפשר להעניק לטענה תוקף

באמצעות הקביעה בנוגע לקיומו של דבר מה, ולא בנוגע להיעדרו. איך אפשר להבטיח, כי מדינה אינה עושה דבר מה, שנאסר עליה לעשות. כאן טמון האתגר העקרוני — ואולי העיקרי — העומד בפני מערכת ההפעלה של אמצעי הפיקוח.

הליך האימות להיעדרם של חומר גרעיני ושל פעילויות גרעיניות בכל אתר שהוא, מורכב משני שלבים: השגת גישה אל האתר הספציפי, וסריקת האתר בחיפוש אחר חומרים או פעילויות אסורים (לא מוצהרים). בנוגע לגישה אל האתרים המוצהרים, הפרוטוקול הנוסף מבטיח לסוכנות את הגישה אל "כל מקום [באתר או בכל מיקום מוצהר אחר], על בסיס סלקטיבי, כדי להבטיח את היעדרם של חומרים גרעיניים ושל פעילויות גרעיניות". ואולם, התנאי להרשאה הזאת הוא, כי "הסוכנות לא תנסה לאמת מכנית או שיטתית את המידע שנמסר [בהצהרה]". בשפה פשוטה יותר, הכוונה היא, שהסוכנות חייבת לנהוג "כראוי", כלומר, לא לחקור כל פיסה של מידע, שהיא מלקטת ולא להפוך את המקום על ראשו בניסיון לאמת מידע.

ומה בנוגע לאתרים ולמקומות, שלא דווחו בהצהרה? איפה לחפש — זהו האתגר הראשון. הסוכנות אינה מורשית לגשת בפשטות אל מקום כלשהו ולבצע פיקוח, גם אם היא קובעת, כי מקום זה מסוגל לאכלס מתקנים גרעיניים. יהיה זה בגדר מטרד, שהמדינה הנתונה בפיקוח לא תוכל להשלים עמו. כדי להגביר את הסבירות לזיהוי מדינות ואתרים, שיכולים לאכלס חומרים ופעילויות גרעיניים לא מדווחים, יסדה סבא"א מערכת משופרת לאיסוף מידע ולניתוחו, המיועדת להעריך מידע ממקורות גלויים ומידע, שמגיע ממדינות חברות. כמו כן, היא יכולה להפעיל

מערכות של דגימה סביבתית, ספציפית לאתר וכן על פני שטח רחב.

הטכניקה של הדגימה הסביבתית מופעלת לאיתור חומרים שנפלטו אל הסביבה כתוצאה מתהליכים גרעיניים. היא מופעלת, על פי הפרוטוקול הנוסף, "במטרה לסייע לסוכנות להסיק מסקנות בנוגע להיעדרם של חומרים גרעיניים ושל פעילויות גרעיניות לא מדווחים". על-פי הפרוטוקול הנוסף, אפשר לדגום דגימה סביבתית, הן באתרים ספציפיים והן על פני שטחים נרחבים (אף על פי ששיטת הדגימה בשטחים נרחבים לא זכתה עדיין לאישורו של חבר המנהלים).

עם זאת, יש להדגיש, מצד אחד, שאף-על-פי, שדגימה סביבתית הממוקדת באתר היא אמצעי מצוין לאיתור, אין בכוחה לספק הוכחה ניצחת לאשמה, מכיוון שאפשר לתת לממצאים הסבר תמים לגמרי. מצד שני, היעדרו של ממצא חיובי אינה הוכחה לניקיון כפיים. למעשה, ממצא "שלילי-שגוי", כלומר, לא למצוא דבר מה הנמצא למעשה, הוא מקור כל הבעיות בניסיון להוכיח היעדר – מה שנקרא "אימות שלילי".

ניטור סביבתי בשטח רחב הוא עניין שונה לגמרי. הוא יכול להיות דרך יעילה לאיתור של פעילויות בהיקף רחב, בייחוד במדינה קטנה שאין בה שום פעילות מוצהרת, שיכולה לכסות על פליטות מפעילויות, שלא דווחו בהצהרה. ואולם, הקמתה של מערכת לניטור בשטח רחב במדינה גדולה, שבה פועלת תוכנית בהיקף מצומצם, היא יקרה מאוד ולא יעילה, ונושאת עמה רק סבירות נמוכה לאיתור של פעולות המסוות היטב. אם אותו פעילויות לא מוצהרות, הצעד הבא יהיה לקבוע במדויק את מיקומן, כלומר, את מקור

הפליטה שאותרה במערכת הניטור, ודי בזה להציב אתגר של ממש בפני הפיקוח.

אם זוהה המקום כאתר אפשרי לפעילויות שלא דווחו בהצהרה, יהיה על הסוכנות לעבור את המשוכה הבאה, ולהשיג גישה למקום. מעבר לתנאי הקיים לאישור פיקוח מיוחד, הפרוטוקול הנוסף יכול רק לעודד את רצון הטוב של המדינות עצמן: "אין בפרוטוקול זה דבר שימנע [מהמדינה] להציע לסוכנות גישה אל מקומות נוספים לאלה שצוינו".

משטר האימות בעיראק הדוק הרבה יותר מזה שמאפשר הפרוטוקול הנוסף. ולמרות זאת, העיראקים נקטו הסתרה, מנעו ואף שיבשו את עבודת הפקחים

אם וכאשר מובטחת הגישה למקום מסוים, המשימה האחרונה היא לחשוף את הפעילויות ואת החומרים האסורים. הסוואה טובה ואמצעי הסחה אחרים, שנוקטת המדינה הנתונה לפיקוח יכולים לעכב ולמנוע כל גילוי שהוא, למגינת לבם של הפקחים ושל הארגון שבשמו הם פועלים.

החיפוש אחר הפתרון

קשה מאוד ליישב בין התביעה של המדינות החברות בסוכנות הבין-לאומית לאנגריה אטומית להיחשב לנקיות מכל סוג של הפרת המחויבויות, המוטלות עליהן במסגרת האמנה, לבין הקשיים האובייקטיביים

לאימותו של היעדר. השיטה ששוקלת הסוכנות לאמץ היא "מושג של מידה מספקת", ובמלים אחרות, לקבוע מתי "המספיק גם מספק". לפי שיטה זו תכריז הסוכנות, כי המדינה מקיימת את כל מחויבויותיה, אם סבורים שלטונות הסוכנות, כי עשו די להבטיח לעצמם, כי אין סיבה להטיל ספק בכך, שהצהרותיה של המדינה הנתונה לפיקוח – אמינות ומלאות. במשימה זו תסתיע הסוכנות באיסוף מידע משלים ממקורות גלויים וממדינות אחרות. בבחירתה בשיטה הזאת, עולה הסוכנות על נתיב חדש – מהיעד הקודם של הערכות אובייקטיביות מקיפות אל יעד הניתן להשגה בקלות רבה יותר, הערכה סובייקטיבית כאמצעי היחיד להגשמת מטרותיה. אין שום דרך להעריך מראש את הצלחתה של השיטה הזאת. מצד אחד, היא יכולה לפעול היטב, אם תצליח הסוכנות להשיג ולהעריך את כל המידע הנוסף, שהיא מבקשת; מצד שני, היא עלולה להיכשל כישלון חרוץ, אם תשיג אחת מהמדינות, למרות כל מאמצי האימות, יכולת גרעינית. מקרה כזה יהיה הרה-אסון לסוכנות ולעולם כולו. המקרה של עיראק מוכיח בבירור את התוצאות ההרסניות של כשלון כזה.

משטר האימות, המופעל בימים אלה בעיראק, כפי שאושר בידי מועצת הביטחון, הדוק הרבה יותר מזה שמאפשר הפרוטוקול הנוסף. ולמרות זאת, העיראקים ביצעו כמה צעדים של הסתרה, מניעת הגישה למקומות ולרישומים, ואף מקרים של שיבוש עבודת הפקחים. בהתבסס על המידע שהיה בידה, היתה הסוכנות מוכנה כבר להודיע, כי השלימה את משימתה – "סילוק, השמדה או עיקור" של השאיפות הגרעיניות של עיראק – ממש לפני עריקתו של גנרל חוסיין

שרבות מהמדינות "החשובות" (מחוץ לאיחוד האירופי), כלומר, המדינות בעלות הפוטנציאל הברור לפיתוח יכולת גרעינית, לא אשררו את הפרוטוקול הנוסף. במזרח התיכון – נכון לקיץ 2002 – שום מדינה לא אשררה את הפרוטוקול הנוסף, חוץ מירדן. מדינות רבות השותפות לאמנה למניעת ההפצה של נשק גרעיני, כמו מצרים, איראן, עיראק, לוב וסוריה, לא עשו זאת ואין שום סימן לכך שיעשו זאת בקרוב. זאת ועוד, ערב הסעודית אף לא הגיעה להסכם עם הסוכנות בדבר הפעלת אמצעי פיקוח "כוללים", מתוך הפרה של מחויבויותיה היסודיות במסגרת האמנה.

●

לסיכום, הפרוטוקול הנוסף הוא שיפור של ממש לעומת המשטר המקורי. ואולם, אין הוא אמצעי מוחלט, ויש להימנע מלייחס לו יכולות שאינם בחזקתו. הבנה ברורה של הסכמי הפיקוח ושל יכולותיהן, הבנה הנשענת על מידע ראוי, יכולה לסייע בהפקת הרבה יותר תועלת מאשר ההזמה ביכולותיהם.

הצהרותיה של המדינה. זהו המרב שהמועצה יכולה לעשות וזהו כל שבכוחה לעשות.

מדינה, המבקשת להסוות חומרים גרעיניים ופעילויות גרעיניות, נוטלת על עצמה סיכון של ממש. קבלתו של משטר הפיקוח הזה משמעה מחויבות להווה, כמו גם לעתיד

ועם זאת, אין לשכוח עוד יתרון הגלום בפרוטוקול הנוסף, בשל אפשרויות החקירה המורחבות שהוא מתיר – השפעת הגורם המרתיע. מדינה המבקשת להסוות חומרים גרעיניים ופעילויות גרעיניות נוטלת על עצמה סיכון של ממש, בכך שהיא מתירה בשטחה אימות במסגרת הפרוטוקול הנוסף. קבלתו של משטר הפיקוח הזה משמעה מחויבות להווה, כמו גם לעתיד. זוהי אולי הסיבה לכך

כמאל, באוגוסט 1995. המידע הנוסף, שסיפקו הוא והעיראקים לאחר מכן הוכיח, כי מוכנותה של הסוכנות להצהיר, שהשלימה את משימתה היתה שגויה. אם תימשך ההתבססות על שיפוט במקום על הערכה אובייקטיבית, עלול מקרה כזה לקרות שוב בעיראק ובמדינות אחרות.

מהי, אם כן, הדרך לצאת מהמבוכ הזה? אין ספק, כי הפרוטוקול הנוסף הוא שיפור ניכר בהשוואה למערכת אמצעי ההגנה "המקיפה", המקורית. יש למצות את כל יתרונותיו, וכל זאת בלי לייחס לו סמכות ותכונות שאין בו. על הסוכנות ועל המדינות החברות בה להכיר בכך של"גיליון נקי" אובייקטיבית אפשר להגיע רק במקרים ספורים ובתנאים מסוימים, למשל אם מדובר במדינה קטנה מאוד, במדינה, שאין בה תשתית מדעית או טכנית, ואין לה היכולת הכלכלית להקדיש את האמצעים הדרושים לפיתוח יכולת גרעינית. בכל שאר המקרים, על הסוכנות – אחרי שעשתה ככל יכולתה במסגרת תנאיו של הפרוטוקול הנוסף – להצהיר בגלוי על העובדות, ולציין, כי לא גילתה דבר הסותר את

**עדכן
אסטרטגי**

עדכן אסטרטגי יוצא לאור על-ידי מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים, אוניברסיטת תל אביב, רמת אביב, תל אביב 69978.

עדכן אסטרטגי מתפרסם בעברית ובאנגלית ותוכנו המלא מוצג באתר האינטרנט של המרכז.

כתובת האתר: <http://www.tau.ac.il/jcss/>